

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Кваліфікаційна робота

з теми:

«Формування зовнішньомовленнєвих операцій у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення механізмами слухомовленнєвої пам'яті»

Виконала здобувачка 2 курсу групи SoL1-M22

ОП Спеціальна освіта (Логопедія)
спеціальності 016 Спеціальна освіта
спеціалізації 016.01 Логопедія

Вікторія РУДАКОВСЬКА

Керівник:

Олена БЄЛОВА,

кандидат педагогічних наук, доцент,

Рецензент:

Світлана МИХАЛЬСЬКА,

доктор психологічних наук, доцент
кафедри корекційної педагогіки та інклюзивної освіти

Кам'янець-Подільський – 2023 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ СЛУХОМОВЛЕННЄВОЇ ПАМ'ЯТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	6
1.1 Наукове обґрунтування «пам'яті», як складової вищих психічних функцій.....	6
1.2 Закономірності розвитку слухомовленнєвої пам'яті у дітей старшого дошкільного віку з нормотиповим психофізичним розвитком	13
1.3 Особливості розвитку слухомовленнєвої пам'яті у дітей старшого дошкільного віку з порушенням мовленнєвого розвитку	19
1.4 Особливості розвитку зовнішньо-мовленнєвих операцій у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення	27
РОЗДІЛ 2. ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗОВНІШНЬО МОВЛЕННЄВИХ ОПЕРАЦІЙ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ	36
2.1 Методи дослідження зовнішньо-мовленнєвих операцій у дітей старшого дошкільного віку	36
2.2 Аналіз результатів дослідження.....	46
РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬО МОВЛЕННЄВИХ ОПЕРАЦІЙ МЕХАНІЗМАМИ СЛУХОМОВЛЕННЄВОЇ ПАМ'ЯТІ.....	55
3.1 Обґрунтування експериментальної методики	55
3.2 Аналіз отриманих результатів	58
ВИСНОВКИ.....	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	69
ДОДАТКИ.....	76

ВСТУП

Актуальність теми. В галузі педагогіки та психології актуальним постає питання щодо організації в закладах дошкільної освіти навчального, корекційного та виховного процесу дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку. Саме пам'ять являє собою необхідну умову для здобуття необхідних знань, умінь та навичок. Проблема розвитку слухомовленнєвої пам'яті у дітей старшого дошкільного віку є надзвичайно важливою, оскільки забезпечує функціонування інтелектуальних здібностей та мовленнєвих операцій.

Глибока зацікавленість до механізму пам'яті проявлялась в межах загально-теоретичних та психолого-педагогічних (М. Варій, В. Годлевська, Л. Мацко, М. Папуч, М. Прищак, В. Соловієнко, Ю. Трофімов, R. Atkison, M. Shyffin та ін.), та фізіологічних (О. Кокун, E. Kendel, D. Morris) дослідженнях; розглядалась у дітей з нормотиповим психофізичним розвитком (Т. Дуткевич, Р. Павелків, А. Палій, О. Скрипченко, О. Скляренко, О. Соловей, Л. Терлецька та ін.) та в межах вивчення психічних процесів у дітей порушеннями мовленнєвого розвитку (О. Белова, І. Власенко, Н. Гаврилова, С. Заплатна, С. Конопляста, К. Костюкова, М. Шеремет та ін.)

У спеціальній психології залишається багато невисвітлених аспектів даної проблеми, що обумовлюють актуальність дослідження на тему **«Формування зовнішньомовленнєвих операцій у дітей старшого дошкільного віку механізмами слухомовленнєвої пам'яті»**.

Мета дослідження – визначити методи формування зовнішньомовленнєвих операцій у дітей старшого дошкільного віку механізмами слухомовленнєвої пам'яті.

Відповідно до мети визначено **завдання дослідження**:

1. Здійснити аналіз наукових джерел з проблеми розвитку слухомовленнєвої пам'яті в дітей старшого дошкільного віку із нормотиповим психофізичним розвитком та з порушеннями мовлення.

2. Проаналізувати методи діагностики та експериментально перевірити рівень розвитку слухомовленнєвої пам'яті в дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення.

3. Окреслити методи формування зовнішньомовленнєвих операцій в дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення та експериментально їх перевірити.

Об'єкт дослідження – пам'ять в дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – формування зовнішньомовленнєвих операцій у дітей старшого дошкільного віку механізмами слухомовленнєвої пам'яті.

Методи дослідження:

– *теоретичні*: обґрунтування наукової літератури її систематизація для визначення основних підходів щодо проблем вивчення механізмів слухомовленнєвої пам'яті в дітей старшого дошкільного віку з порушенням мовлення за допомогою яких формуються зовнішньомовленнєві операції.

– *емпіричні*: для формування зовнішньомовленнєвих операцій у дітей старшого дошкільного віку з порушенням мовлення механізмами слухомовленнєвої пам'яті використовувались діагностичні методики: «Знайди названі предмети», «Відтвори оповідання», «Запам'ятай слова»; констатувальний та формувальний експеримент;

– *методи математичної статистики*: кількісний та якісний аналіз одержаних під час експерименту емпіричних даних.

Теоретичне значення. Теоретично обґрунтовано розвиток слухомовленнєвої пам'яті та формування зовнішньомовленнєвих операцій у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення; проаналізовано діагностичний інструментарій та навчально-корекційний блок.

Практичне значення результатів дослідження полягає в апробації дослідження слухомовленнєвої пам'яті у старших дошкільників з порушеннями мовлення (ЗНМ III рівня та ЗНМ IV рівня) з нормотиповим психофізичним розвитком на базі Кам'янець-Подільського закладу дошкільної освіти №20 «Дзвіночок». Дослідженням було охоплено 45 дітей старшого

дошкільного віку (5-6- ти років), з них: діти з нормотиповим психофізичним розвитком – 15, і 30 – з порушеннями мовлення.

Апробація матеріалів дослідження була висвітлена у наукових публікаціях: «Особливості розвитку оперативної зорової пам'яті у молодших школярів з порушеннями мовлення», «Особливості розвитку пам'яті у молодших школярів з порушеннями мовлення», «Дескрипція особливостей розвитку пам'яті у молодших школярів з порушеннями мовлення».

Структура наукової роботи. Наукова робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (77 найменувань), додатків (11 сторінок). Загальний обсяг наукової роботи – 87 сторінок, з них 70 сторінок – основного тексту.

ВИСНОВКИ

Узагальнивши результати проведеного нами теоретичного та експериментального дослідження ми мали змогу сформулювати наступні висновки:

1. Встановлено, що пам'ять – це психічний процес, якому характерні певні властивості, за допомогою яких людина сприймає та зберігає інформацію, а також відтворює та забуває певний набутий досвід; пам'ять поділяється на види (мимовільна, довільна; рухова, емоційна, образна, словесно-логічна, або вербальна), також має певні властивості (запам'ятовування, відтворення та забування); однією з провідних видів пам'яті є слухомовленнєва (вербальна), яка має неабиякий вплив на мовленнєвий розвиток дитини старшого дошкільного віку в цілому, оскільки сприяє поповненню словникового запасу, засвоєнню граматичних категорій, удосконаленню зв'язного мовлення.

2. Визначено, що у дітей старшого дошкільного віку з нормотиповим психофізичним розвитком спостерігається значний розвиток слухомовленнєвої пам'яті, а також відбувається зростання продуктивності запам'ятовування слів за допомогою певних прийомів: уважне слухання доручення або вказівки дорослого; розглядання об'єктів та називання їх; повторне сприймання й називання предметів, що їх оточують; повторення слів за дорослим; у старших дошкільників з порушенням мовленнєвого розвитку слухомовленнєва пам'ять недостатньо розвинута, що проявляється у труднощах в послідовному відтворенні слів, забуванні раніше відтворених слів, називанні слів з помилками, заміні слів іншими схожими за семантичною подібністю.

3. Визначено методики, які направлені на вивчення швидкості, точності, міцності та послідовності відтворювати вербальну інформацію старшими дошкільниками з порушеннями мовлення та з нормотиповим психофізичним розвитком.

Визначено, що у великій кількості старших дошкільників з порушеннями мовлення швидкість вербального запам'ятовування на низькому

рівні (ЗНМ III рівня – 38%, ЗНМ IV рівня – 27%); середній рівень спостерігається у дітей зі ЗНМ IV рівня – 33 % та зі ЗНМ III рівня – 23 %. Дані показники вказують на певні труднощі при виконанні завдань даною категорією дітей. Окрім цього зафіксовано значну кількість старших дошкільників у яких швидкість вербального запам'ятовування відповідав високому рівню: діти з нормотиповим психофізичним розвитком – 42 %, зі ЗНМ IV рівня – 40 % та зі ЗНМ III рівня – 39 %. Розкрито, що точність вербального запам'ятовування у більшості дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення має низький та середній рівні, оскільки при виконанні завдань старші дошкільники потребували значної допомоги з боку дорослого та декілька разового повторення інструкції. Доведено, що міцність вербального запам'ятовування у значній частині дітей старшого дошкільного віку з нормотиповим психофізичним розвитком – 92%, та незначної частини зі ЗНМ III рівня – 22 % і зі ЗНМ IV рівня – 33% відповідала високому рівню, такі показники вказують на те, що у більшості дітей старшого дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями виникали труднощі при правильній кількості слів які вдалось запам'ятати та відтворити. Встановлено, що низький рівень послідовності відтворення вербальної інформації більше притаманний дітям старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення, а саме зі ЗНМ III рівня – 60% та частині дітей зі ЗНМ IV рівня – 30%, ніж їх одноліткам з нормотиповим психофізичним розвитком. З'ясовано, що у більшості дітей з порушеннями мовлення виникали потреби у додатковій допомозі з боку дорослого та повторного читання інструкції при виконанні завдання. Підтверджено методами математичної статистики, чим складніше у старшого дошкільника порушення мовлення, тим нижчий рівень властивостей слухомовленнєвої пам'яті.

4. Обґрунтовано зміст навчально-корекційної роботи; визначено методи і прийоми для формування зовнішньо мовленнєвих операцій у дітей старшого дошкільного з порушеннями мовлення механізмами слухомовленнєвої пам'яті.

Контрольний етап даного дослідження засвідчив значні зміни у старших дошкільників експериментальної групи, оскільки після проведення з ними навчально-корекційної роботи у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення значно зменшилися показники кожного рівня розвитку механізмів слухомовленнєвої пам'яті, а саме низького рівня: було 50,8% стало 13,8%; середнього рівня було 36,3%, стало 60,4%; високого рівня: було 25,6%, стало 27,8%.

Визначено, що діти старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення які навчально-корекційні заняття все ще залишались на низькому рівні, тому ми не можемо стверджувати про їх можливості або ж недорозвиток властивостей слухомовленнєвої пам'яті. Ми вважаємо, що робота над формуванням необхідних знань, навичок та вмінь у старших дошкільників з порушеннями мовлення необхідно здійснювати не лише вихователями, логопедами та психологами, а залучати до цього процесу і самих батьків, оскільки це дасть можливість дитині з мовленнєвими порушеннями не відставати у розвитку від своїх однолітків.

5. Проведене нами дослідження не вичерпує всіх питань окресленої проблеми. Перспективою для подальшого вивчення слухомовленнєвої пам'яті у дітей старшого дошкільного віку є урахування мовленнєвого дизонтогенезу (у дітей з ринолалією, дизартрією, алалією та ін.).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белова О. Стан розвитку слухомовленнєвої пам'яті в дітей з логопатологією. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В. № 20, 2022. С. 5–14
2. Белова О. Б. Характеристика особливостей розвитку психічних процесів у дітей з нормальним та порушеним мовленнєвим розвитком . *Збірник наукових праць Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*, 2010. №10 С. 92–101.
3. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років. Київ: «Слово», 2004. 374 с.
4. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика : Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах. Київ: Видавничий Дім "Слово", 2011. 704 с.
5. Бондар В. І., Синьов В. М. Дефектологічний словник. Київ : Леся, 2011. 528 с.
6. Брушневська І. Закономірності розвитку дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення. *Педагогічний часопис Волині*. 2016. № 1. С. 70-75.
7. Бугера Ю. Порівняльна характеристика розвитку уваги у нормально розвинених та молодших школярів з розумовою відсталістю у процесі навчальної діяльності. Миколаїв : МНУ ім. В.О. Сухомлинського, 2015. №1. С. 11–16.
8. Варій М. Й. Загальна психологія. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.
9. Винославська О. В., Бреусенко-Кузнєцов О. А., Зливков, В. Л. Апішева А. Ш., Васильєва О. С. Психологія. Київ: Фірма "ІНКОС", 2005.
10. Волкова Т. Н. Творчі ігри, завдання і тести для розвитку пам'яті та уваги. Донецьк: БАО, 2006. 240 с.

11. Гаврилова Н. С. Психологічна характеристика дітей із загальним недорозвитком мовлення із ведучим порушенням пам'яті. *«Проблеми сучасної психології»*. 2008. № 2. С. 96-105.
12. Гаврилова Н.С. Класифікації порушень мовлення. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. № 20. 2012. С. 293-315
13. Гавриш Н. Навчання розповіді за картиною. *Дошкільне виховання*. 2003. № 1. С.93-95.
14. Глущенко І. І. Методика формування лексичних узагальнень різної складності у дітей молодшого шкільного віку із затримкою психічного розвитку. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2011. №14 (225). С. 11-23.
15. Глущенко І. Методика формування лексико-семантичних явищ у молодших школярів із затримкою психічного розвитку (ЗПР).*«Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)»*.2016. №7. С. 330-336
16. Глущенко І. *Особливості сформованості вербальної пам'яті у молодших школярів з затримкою психічного розвитку*. №2, (49) 2015. С. 23-29
17. Давидова О. Вплив психофізичних відхилень на стан мовленнєвого розвитку дитини. *Дефектологія*. 2007. №11. С. 49-51
18. Даниленкова О.Р. Розвиток навмисного запам'ятовування у дітей з нерізко вираженим загальним недорозвиненням мовлення. *Дефектологія*. 2000. № 6. С. 50- 64.
19. Дмитрієва С. М. Вікові особливості пам'яті старшокласників та шляхи її розвитку. *Конкурентоспроможність в умовах глобалізації: реалії, проблеми та перспективи: Матеріали Десятої Міжнародної науково-практичної конференції*. Житомир: ЖФ КІБІТ, 2016, С.56–61
20. Дуткевич Т. В. Психологія дитяча. Кам'янець-Подільський: КПНУ ім. Івана Огієнка, 2016. 438с.
21. Заброцький М. М. Вікова психологія. Київ: МАУП, 1998. 92 с.

22. Заплатна С.М. Особливості формування лексичної поєднуваності слів у дітей з ФФН: матеріали II з'їзду Товариства психологів України. Київ, 1996. С. 97 – 99
23. Заплатна С.М. Сучасний підхід до проблеми логопедичного обстеження дітей з недорозвитком мовлення. *Педагогіка та методика*. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2002. № 11. С. 8-13
24. Засєкіна Л. В., Засєкін С. В. Психолінгвістична діагностика: Луцьк: РВВ "Вежа" Волин. націон. ун-туім. Лесі Українки, 2008. 188 с.
25. Калмикова Л. О. Формування у дітей старшого дошкільного віку мовленнєвої діяльності: діагностико-розвивальний комплекс. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2016. 384 с.
26. Калмикова Л.О. Психологія формування мовленнєвої діяльності у дітей дошкільного віку. Київ: Фенікс, 2008. 497 с. с. 217
27. Кокун О. М. Психофізіологія. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 184 с.
28. Конопляста С.Ю., Сак Т.Б. Логопсихологія. Київ: Знання, 2010. 293 с.
29. Коробко С. Особливості розвитку пам'яті учнів 1-4 класів. *Початкова школа*. 2002. № 6. С. 13 – 16.
30. Коробко, С. (1999). Особливості розвитку пам'яті учнів. *Початкова школа*. №2. С.12–15.
31. Костюк Г. С. Вікова психологія. Київ: Рад. шк., 1976. 268 с.
32. Коцюбанська Н. Діагностика та розвиток пам'яті у дітей. Кам'янець-Подільський. 2014. 60 с.
33. Кочерга О. Психофізіологія дітей 4-5 років. Київ. 2007. 186с.
34. Лебедєва Н. Г. Формування зв'язного мовлення у дітей із загальним недорозвиненням мовлення. *«Практична психологія і логопедія»*. № 1–2. 2003. С. 68–72
35. Люблінська Г. О. Дитяча психологія. Київ: Вища школа, 1974. 456 с.

36. М'ясоїд П.А. *Загальна психологія*. Київ: Вища школа, 2001. 487 с.
37. Максименко С. Готовність дитини до навчання. Київ: Мікрос-СВС, 2003. 112 с.
38. Максименко С. Д. *Загальна психологія*. Вінниця: Нова Книга, 2004. С. 281
39. Максименко С. Д., Соловієнко В.О. *Загальна психологія*. Київ: МАУП, 2000. 256 с.
40. Марченко І. Формування початкових форм діалогу у дітей із загальним недорозвиненням мовлення. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського ДУ. Серія соціально-педагогічна*. 2006. № 6. С. 176-178
41. Марченко І., Швалюк Т. Особливості складних синтаксичних конструкцій у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. *Збірник наукових праць «Корекційна педагогіка та психологія»*. 2008. № 11. С. 127 – 132
42. Мацко Л. А. *Основи психології та педагогіки*. Вінниця: ВНТУ, 2009. 163 с.
43. Миронова С. П., О. В. Гаврилов, М. П. Матвєєва. *Основи корекційної педагогіки*. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2010. 264 с.
44. Мілевська О. П. Методичні аспекти формування описових умінь у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. № 75 (1). 2017. С. 137 – 140
45. Несух Ю. Розвиток пізнавальних процесів дітей молодшого та середнього шкільного віку. Київ: Шкільний світ. 2008. 234 с.
46. Овчаренко К. Як розвивати пам'ять, мислення і розумові сили дитини. Миколаїв, 1998. 120 с.
47. Павелків Р.В., Цигипало О.П. *Дитяча психологія*. Київ: Академвидав. 2008. 376 с.

48. Палій А. А. Методи діагностики психічного розвитку дітей. Івано-Франківськ. 2013. 430 с.
49. Партико Т. Б. Загальна психологія.: Київ: Видавничий дім «Ін Юре». 2008. 416 с.
50. Пахомова Н. Г. Спеціальна психологія. Полтава : АСМІ, 2015. 389 с.
51. Пахомова Н. Стан сформованості діалогової компетенції у дітей старшого дошкільного віку зі стертою дизартрією. *Збірник наукових праць «Корекційна педагогіка та психологія»*. 2008. № 11. С. 161 – 165
52. Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Вікова психологія. Київ: Центр учбової літератури. 2012. 376 с.
53. Серебрякова Н. Порушення слухової пам'яті у дітей із загальним недорозвиненням мовлення. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації*. Суми, 2018. С. 119-121.
54. Серомаха Н., Півень А. Особливості образної пам'яті у дітей дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення. *Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки у країнах Європи та Азії*: матеріали ХХІХ Міжнар. наук.-практ. інтер.-конф. м. Переяслав, 31 серпня 2020 р. Переяслав, 2020. С. 67-69
55. Склярєнко О. М. Проблема розвитку пам'яті на ранніх стадіях онтогенезу. *Наука і освіта* : наук.-практ. журнал, 2012. № 6. С. 187–190.
56. Скрипченко О. В. Вікова та педагогічна психологія. Київ, 2014. 112 с.
57. Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В. та ін. Загальна психологія. Київ: Каравела. 2009. 464 с.
58. Соботович Є. Порушення мовного розвитку та шляхи їх корекції. Київ : ІСДО, 1995. 204 с.
59. Соботович Є. Психолінгвістична періодизація мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. *«Теорія і практика сучасної логопедії»*. 2004. №1. С. 7 – 34

60. Соботович Є.Ф. Критерії оцінювання мовленнєвого розвитку дитини (у його лексичній ланці) на різних вікових етапах. Нормативні показники мовленнєвого розвитку (у його граматичній ланці) дитини дошкільного віку. *Дефектологія*. 2003. №2. С. 2 – 11
61. Соботович, Є. Ф. Формування семантичної структури слова у дітей із вадами мовленнєвого розвитку. *«Теорія і практика сучасної логопедії»*. 2005. №2. С. 3-16
62. Соловей О. А. Психолінгвістичне дослідження мовлення дітей дошкільного віку. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2010. № 1. С. 42-49
URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2010_1_27
63. Сташкевич С. Характеристичні особливості уваги та пам'яті у дітей передшкільного віку з порушенням мовлення. *Актуальні проблеми спеціальної педагогіки, психології та реабілітації*. Суми, 2020. С. 88-92.
64. Сушко В.В. Психологічна програма для учнів початкової школи “Формування довільності і зосередженості”. *Практична психологія і соціальна робота*. 2007. № 11. С.46-52
65. Тарасун В. В. Логодидактика. Київ : Вид-во нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова, 2004. 348 с.
66. Тарасун В. В. Морфофункціональна готовність до шкільного навчання дітей з особливостями в розвитку: діагностика і формування. Київ: НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2008. 294 с.
67. Терлецька Л. Г. Психодіагностика розвитку від року до десяти. Тернопіль. 2008. 192 с.
68. Трофименко Л. Формування синтаксичної сторони мовлення у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення. *«Український логопедичний вісник»*.2010. № 1. С. 91-107
69. Трофименко Л. І. Шляхи подолання загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 104 с.

70. Трофімов Ю. Л., Рибилка В. В., Гончарук П. А. та ін. Психологія. Київ: Либідь, 2005. 560 с.
71. Хохліна О. П. Методологічні й теоретичні основи психології. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2014. 232 с.
72. Чупахіна С. В., Кирста Н. Р., Кіндрачук Н. М. Розвиток слухомовленнвої пам'яті у дітей з порушеннями мовлення. *Інтеграція науки і практики в умовах модернізації спеціальної освіти України*. Івано-Франківськ, 2023. С. 243-247.
73. Шеремет М.К. Логопедія. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2015. 776 с.
74. Шеремет М.К., Ревуцька О.В. Логопедія (корекційна робота при дислалії). Київ, 2009. 244 с.
75. Edvard K., VogelndMaroY. Machizava. Neveral activity predicts individual differens in visual working memory capacity. *Nature*, 15, 2004 vol 428, p.
76. Krolivets Y. Peculiarities of External Speech Operations in Narrative Speech of Senior Preschool Children. *Psycholinguistics*. 2022. Vol. 32, No 1. P. 63-91.
77. Yets F. The Art of Memory. Chicago : University of Chicago Press, 1966. 400 p.